

DOI: <https://doi.org/10.61825/rl.2024.v502.06>

Ewa Bogalska-Martin*

Uniwersytet Śląski, Uniwersyt Grenoble Alpes, prof. senior

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2269-777X>

e-mail: ewa.bogalska-martin@us.edu.pl

Anna Wachowiak**

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5971-4847>

e-mail: anna_wachowiak@sggw.edu.pl

**RUCHY SPOŁECZNE OSÓB STARSZYCH I DZIAŁALNOŚĆ
POKOLENIOWA SENIORÓW W USIECIOWIONYCH
MIASTACH. PERSPEKTYWA POLSKO-FRANCUSKA**

SOCIAL MOVEMENTS OF THE ELDERLY AND GENERATIONAL
ACTIVITIES OF SENIORS IN NETWORKED CITIES: A POLISH-
FRENCH PERSPECTIVE

Keywords: inclusive societies, networked cities, active ageing, seniors' movements, senior generation.

The median age of Europe's societies is increasing at an unprecedented pace, leading to a growing proportion of senior citizens in the total population. Social policies in various countries are evolving to meet the challenges posed by an aging population. Central to these policies is the principle of equal treatment for seniors, a cornerstone of the broader vision of an inclusive Europe, characterised by open societies. An important dimension

***Ewa Bogalska-Martin** – doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie socjologia, profesor uczelni; zainteresowania naukowe: socjologia polityki, socjologia pamięci, ruchy społeczne, tożsamość społeczna.

****Anna Wachowiak** – doktor habilitowany nauk humanistycznych w dyscyplinie socjologia, profesor uczelni; zainteresowania naukowe: socjologia rodziny, socjologia pamięci, studia genderowe, demografia społeczna i procesy ludnościowe.

of this transformation is the active efforts by seniors to achieve collective empowerment. This article aims to examine whether, and under what conditions, the elderly – be they retirees or senior citizens – can emerge as a collective actor capable of playing an active role in processes of social change.

RUCHY SPOŁECZNE OSÓB STARSZYCH I DZIAŁALNOŚĆ POKOLENIOWA SENIORÓW W USIECIEWIONYCH MIASTACH. PERSPEKTYWA POLSKO-FRANCUSKA

Słowa kluczowe: inkluzywne społeczeństwa, usieciowane miasta, aktywne starzenie się, ruchy społeczne seniorów, pokolenie seniorów.

We wszystkich społeczeństwach europejskich mediana wieku rośnie jak nigdy dotąd, co oznacza rosnący odsetek osób starszych i najstarszych w całej populacji. Polityka społeczna różnych krajów otwiera się na te wyzwania. Dąży również do najważniejszego celu, jakim jest równe traktowanie seniorów, niosąc ze sobą wiele elementów niezbędnych do realizacji idei inkluzywnej Europy, czyli wspólnoty otwartych społeczeństw. Ważnym elementem zmiany w tym zakresie są próby zbiorowego wzmacniania pozycji społecznej podejmowane przez samych seniorów. Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie, czy i w jakich warunkach osoby starsze, emeryci czy seniorzy mogą stać się podmiotem zbiorowym odgrywającym rolę w procesach zmiany społecznej.

Wprowadzenie

Europa się starzeje. Zmienia się jej struktura ludności według wieku, przybywa seniorów wśród ogółu populacji. Tylko nieliczne kraje Europy charakteryzują się stabilną populacją lub niewielkim wzrostem liczby mieszkańców (Nosarzewska 2000). Według prognoz demograficznych opublikowanych przez Eurostat w 2016 roku Polska obok Słowacji za dwie dekady będzie państwem z najwyższą medianą wieku, wynoszącą 54,7 lat.

Celem głównym niniejszego tekstu jest pokazanie współlistnienia inicjatyw miast inkluzywnych, na których podłożu wyrastają ruchy obywatelskie tworzone przez seniorów w dwóch krajach: Polsce i we Francji oraz zrozumienie ich znaczenia. Perspektywa, w jakiej dokonamy naszej analizy, jest również związana z odwołaniem się do rozważań dotyczących historycznej roli pokoleń jako podmiotów zbiorowych, które odegrały kluczową

rolę w przeobrażeniach społeczeństw współczesnych po I wojnie światowej (Mannheim 1990, Ortega y Gasset 2008). Jednocześnie odwołamy się do prac poświęconych roli ruchów społecznych jako efektywnie działających form walki o wartości i zmianę ideologicznych podstaw rządzenia (Touraine 1984, 1995).

Niniejszy artykuł zawiera także przegląd problematyki, zawartej w tytule niniejszego tekstu, zwłaszcza z obszaru dwóch krajów – Polski i Francji. Będzie to punkt wyjścia do porównań międzykrajowych i ukazanie podobieństw i różnic w obu krajach w podejściu do problematyki ludzi starszych i rozwiązywania ich problemów.

Idea miast przyjaznych seniorom

Polityki publiczne w wielu krajach Europy kierują się coraz bardziej w stronę poszukiwania „recepty na dzieci” a z drugiej ku zagwarantowaniu dobrej jakości życia osobom starszym, najlepiej w ich miejscu zamieszkania. Ma to zapewnić utrzymanie więzi społecznej osób starszych w ich środowiskach życia, obniżyć koszty pomocy publicznej na rzecz seniorów, lecz także zwiększyć ich partycypację społeczną w różnych przejawach.

Bardzo ciekawym pomysłem sprzyjającym realizacji tego celu jest tworzenie miast, które będą sprzyjały starzejącym się grupom, miast mających na celu utrzymanie długiej aktywności i stosunkowo dobrego stanu zdrowia osób coraz starszych i ułatwiających funkcjonowanie seniorów¹. Możliwość pozostawania długo aktywnym zależy od wielu czynników, indywidualnych, takich jak stan zdrowia, dotychczasowy styl życia (sposób odżywiania się, uprawianie aktywności fizycznej, kondycja psychofizyczna), jak i od czynników zewnętrznych, tkwiących w środowisku (jakość powietrza, określone usługi i ich dostępność i wiele innych). W miastach przyjaznych grupom starzejącym się polityka miejska uwzględnia potrzeby tych zbiorowości i kieruje do nich usługi poprzez wyspecjalizowane instytucje, wspomagające zdrowie i wspierające aktywność seniorów.

Idea miast przyjaznych seniorom uwzględnia ideę starzenia się w miejscu, polegającą na tym, iż „mieszkańcy miast są w stanie żyć samodzielnie we własnym domu i społeczności – bezpiecznie, niezależnie i wygodnie (Wonderska 2018). Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) utworzyła w 2010 roku międzynarodową sieć The WHO Global Age-friendly Cities and Communities Network. Sieć obecnie zrzesza 541 miast z 37 państw za całego świata

¹Ideę taką od 2010 roku zaczęła upowszechniać WHO, zachęcając do realizacji takich polityk miejskich i przyznając takim miastom miano „for Age-friendly Cities” i włączając je do sieci Global Network for Age-friendly Cities and Communities (The Global Network... 2018).

ta (tamże). Z drugiej strony ich powstanie stało się warunkiem *sine qua non* uczynienia seniorów zbiorowym podmiotem, odgrywającym istotną rolę w procesach zmiany społecznej, biorącym aktywny udział w tworzeniu demokratycznego społeczeństwa inkluzyjnego (Wachowiak i in. 2023).

Koncepcja „aktywnej starości” oraz „empowerment” ekonomiczny i społeczno-kulturowy seniorów

Tak jak pisałyśmy wyżej, w wielu krajach UE, w tym we Francji i w Polsce, współczesne podejście do problematyki starzenia się odwołuje się do pojęcia *aktywnej starości*, wpisanej w cykl życia. Oznacza to, że o seniorach myśli się zarówno w kategoriach polityk publicznych (polityk emerytalnych, wspierania procesów zachowania autonomii, etc.), jak i w kategoriach aktywnych obywateli. Ważną kwestią jest zatrudnienie seniorów.

Rozważania dotyczące poziomu zatrudnienia seniorów pokazują, jak istotny jest to wskaźnik ich obecności w przestrzeni publicznej. Jak pokazywał w swoich pracach Robert Castel (1995), we wszystkich społeczeństwach europejskich zatrudnienie pozostaje podstawą afiliacji, czyli przynależności do grup społecznych posiadających pozytywny status społeczny, postrzeganych jako osoby współtworzące strukturę społeczną. Wielu autorów uważa, że pozostanie aktywnymi zawodowo stanowi ważny element procesu aktywnego starzenia się (Guillemard 2013, s. 21; Repetti 2015, s. 17). Od wielu lat, szczególnie w warunkach narastającego bezrobocia, utrudniającego seniorom powrót do pracy po jej utracie, walka z przedwczesnym wykluczaniem seniorów z rynku pracy stała się jednym z celów działalności tworzonych kolejno stowarzyszeń reprezentujących seniorów, jak np. we Francji, założone w 1974 roku stowarzyszenie będące federacją lokalnych organizacji społecznych emerytów francuskich – FNAR (Fédération Nationale des Associations de Retraités).

Jest też inna strona promowania aktywnej starości. Odwołując się do przykładu sytuacji w Szwajcarii (wiek emerytalny 64 lata dla kobiet i 65 dla mężczyzn) Marion Repetti zastanawia się, czy prawo do pracy rozumiane jako konkretny wyraz aktywnej starości, może być oderwane od postrzegania wewnętrznego zróżnicowania grup seniorów. Pozostanie aktywnymi zawodowo dotyczy tzw. nowych seniorów, sprawnych fizycznie i społecznie. Równocześnie, istnienie tego pojęcia ma konsekwencje dla kształtowania wyobrażeń zbiorowych dotyczących emerytów, które zawierają w sobie negatywne postrzeganie tej grupy w kategoriach tych, którzy aspirują do zasłużonego wypoczynku (Repetti 2015, s. 19).

W wielu społeczeństwach europejskich (tak jest we Francji, jak i w Polsce), emeryt jest często postrzegany jako osoba, która stopniowo straci-

ła status społeczny, dotykają ją procesy dekwalfikacji społecznej związane z wyobrażeniem zbiorowym utrzymującym, że osoba taka posiada nieaktualne kompetencje społeczne. Powszechność tego typu wyobrażeń sprawia, że chcąc zachować swoją podmiotowość, seniorzy mogą, (muszą?), podjąć działania zmierzające do potwierdzenia swojego miejsca w społeczeństwie.

Próba wyjścia poza te ograniczenia jest zarówno docenianie przeszłości zawodowej seniorów, jak i dostrzeganie jej społecznego znaczenia. Jest ona nie tylko punktem wyjścia do postrzegania ich jako osób posiadających społeczną wartość, ale też pozwala im na kontynuowanie przynależności do organizacji społecznych, takich jak związki zawodowe, w których stopniowo utworzono sekcje emerytów. Tak jest w przypadku większości francuskich związków zawodowych, na poziomie centrali, ale także w sekcjach branżowych i regionalnych. (Podobnie w Polsce, Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów, jest to *de facto* związek zawodowy emerytów i rencistów).

Pojęcie uzwiązkowienia emerytów, często nazywanego również „nowym wiekiem działania związkowego”, nabrało coraz większego znaczenia w związku z procesami starzenia się społeczeństw europejskich, w tym starzenia się członków związków zawodowych (Bucco, Jarry 2007, s. 66). Analizując tego typu formy życia związkowego we francuskim związku zawodowym CGT (Confédération Générale du Travail), drugiego pod względem ważności i liczby członków związku zawodowego we Francji, Bucco, Jarry wspominają również o tym, że uzwiązkowienie emerytalne dotyczy również wdów, byłych członków CGT (tamże, s. 70). Biorąc pod uwagę fakt, że proces starzenia i wiek dożywalności są zróżnicowane, jeśli chodzi o kobiety i mężczyzn, możemy powiedzieć, że ta forma uaktywniania emerytów jest przykładem solidarności równoległej, która dotyczy szerszych grup społecznych niż te, które łączyło wspólne doświadczenie pracy zawodowej i działalności związkowej.

Emeryci jako pokolenie ciągłości historycznej – nośnik pamięci i wartości

Nie sposób pisać o aktywności społecznej seniorów w ruchach społecznych, które niosły ich wizje społeczeństwa bez odwołania się do pojęcia pokolenia. Poglądy polityczne seniorów, jak innych grup społecznych, są zróżnicowane i między innymi zależne od całokształtu ich ścieżki życiowej. A. Belden Fields i Claudie Weill (1994) porównując koncepcje pokolenia zaproponowane przez hiszpańskiego socjologa, José Ortega y Gasset i współczesnego mu socjologa pochodzenia węgierskiego, Karla Mannheima, zwraca uwagę na fakt, że pojęcie to zwykle łączy się ze wspólnie przeżywanym światem i zdolnością pokoleń do stania się aktywnymi podmiotami historycznymi

współtworzącymi świat społeczny. Oczywiście demograficznie wyróżniona grupa emerytów, czyli osób, które ukończyły swoją aktywność zawodową, nie jest społecznie spójną ani terytorialnie (miasto – wieś, obszary metropolitarne – obszary peryferyjne, dzielnice rezydencyjne – dzielnice trudne społecznie, itp.) ani w sensie przeżywanego czasu społecznego. Pokolenie 1968, pokolenie Solidarności itp., stanowią specyficzne zbiorowości, których tożsamość kształtowała się w określonym czasie, pod wpływem znaczących wydarzeń, nadających podstawową charakterystykę tożsamości tym grupom społecznym.

Obserwując aktywność ruchów społecznych seniorów, musimy sobie postawić pytanie, jakim są oni pokoleniem, kto wchodzi w jego skład? Jak pokazał Alain Touraine w swojej analizie pokolenia 1968, nie reprezentowało ono całości młodzieży francuskiej, ale młodzież uniwersytecką (Touraine 1968). Co więcej, dzisiaj wiemy, że ta część społeczeństwa francuskiego, która została połączona doświadczeniem (faktualnym lub wyobrażeniowym) rewolty 1968 roku, potrafi sama się identyfikować jako Pokolenie 68, pozostając jego częścią w dalszych etapach życia. Nie oznacza to jednak, że współczesne pokolenie seniorów, postrzegających się jako to Pokolenie w dalszym ciągu działa, przede wszystkim w oparciu o kiedyś ważne dla jego członków wartości. Ciągłość biograficzna nie oznacza braku zdolności do aktualizacji poglądów i form zaangażowania społecznego. Jak pokazuje biografia lidera ruchu 1968, Daniela Cohn-Bendita, nazywanego w maju 1968 Dany le Rouge – Czerwonym Danym, pozostał on wierny swoim poglądom z młodości, ale w nowej rzeczywistości w drugiej połowie swojego życia, został liderem ruchu ekologicznego. W tym obszarze zaangażował się politycznie.

Ruchy społeczne seniorów i ich miejsce w przestrzeni publicznej

W przeciwieństwie do ruchów społecznych, które są organizowane w środowiskach lokalnych, jak na przykład ruchy miejskie, czy w środowiskach pracy lub miejscu wspólnej działalności, jak ruch związkowy, czy studencki, specyficzną cechą ruchów seniorów jest fakt, że emeryci pozostają rozproszeni przestrzennie i nie mają wspólnego doświadczenia zawodowego. Warunki życia seniorów, zarówno przedemerytalne, jak i na samej emeryturze są bardzo zróżnicowane.

Definiując ruch społeczny najczęściej zwraca się uwagę na jego rewindykacyjny i krytyczny charakter. W swoim tekście z roku 1984 Alain Touraine definiował działalność nowych ruchów społecznych jako formę walki o wartości, która niesie ze sobą nowe sposoby myślenia o rzeczywistości, w tzw. niezajętej przestrzeni politycznej, czyli w obszarze, który nie jest

jeszcze przedmiotem sprawowania władzy (Touraine 1984, s. 6). Zgodnie z tą wizją ruchy społeczne nie walczą o władzę, ale stawiają pytania, otwierają debatę dotyczącą jej form i celów.

Nasze obserwacje prowadzone we Francji i w Polsce wskazują, że istniejące ruchy seniorów często mają charakter obronny. Z jednej strony, w sposób korporacyjny bronią one uzyskanych świadczeń socjalnych (lub walczą o zachowanie ich wartości), czyli mają charakter działań przedmiotowych, z drugiej strony, bronią one pewnej wizji organizacji wspólnego im świata, np. opartej na istnieniu sprawnie działającego państwa opiekuńczego wywalczonego przez poprzednie pokolenia.

Alexandre Lambelet przypomina, że pierwszy Kongres Emerytów i Osób Starszych miał miejsce we Francji w roku 1983 (Lambelet 2012, s. 82). Lata osiemdziesiąte są początkiem powstawania ruchów emerytów domagających się dostępu do szerszego udziału w życiu politycznym ich kraju. Zdaniem Lambeleta, to właśnie z taką sytuacją mamy do czynienia w roku 2005, w Szwajcarii, gdzie w kantonie Vaud, organizacje emerytów organizują referendum w sprawie form finansowania instytucji medyczno-socjalnych. W jego efekcie dochodzi do odrzucenia proponowanego przez rząd federalny prawa w tym zakresie (Lambelet 2012, s. 54). Równocześnie nie można zapominać, że będąc coraz znacniejszą siłą wyborczą (w sensie proporcji osób biorących aktywny udział w wyborach) emeryci stanowią często grupę, o którą dba się w momencie sprawowania władzy, a szczególnie w okresie przedwyborczym. Istnieją więc obawy, że przedmiotowy charakter ruchów osób starszych doprowadzi do uprzywilejowania wpływów tej grupy na formy sprawowania władzy i podejmowane przez nią decyzje.

Istnienie Unii Europejskiej jest niewątpliwie faktem stymulującym pojawianie się nowych form działalności zbiorowej i grup organizujących się w ruchy społeczne (np. osoby LGBT). Co więcej, mimo że obszar polityk publicznych typu socjalnego pozostaje w kompetencji państw członkowskich, UE dysponuje mechanizmami pozwalającymi na ich wsparcie. Tak jest w przypadku AGE Platform, która składa się z 170 stowarzyszeń reprezentujących osoby starsze (w wieku ponad 50 lat), których jest obecnie ponad 150 milionów wśród Europejczyków. Jak wskazuje w wywiadzie udzielonym w roku 2012, przez Anne-Sophie Parent – sekretarz generalnego AGE Platform (Parent 2012, s. 88), istnienie tej Platformy ma na celu wprowadzenie na wokandę europejską (obrazy Parlamentu, prace Komisji Europejskiej) tematów związanych z gwarantowaniem osobom starszym ich praw, budowania polityk publicznych gwarantujących seniorom równość i godziwe warunki życia, jak i przestrzeganiem zasad o niedyskryminacji.

Kongresy obywatelskie seniorów i dla seniorów w Polsce, jako przykład działania pokoleniowego

Ze względu na treść, jak i przyjmowane cele widać wyraźnie, że ruchy społeczne seniorów i dla seniorów mają w dużej mierze więcej cech wziętych ze starych ruchów, choć z uwagi na czas pojawienia się, mają one niektóre charakterystyki ruchów nowych. Ważne jest także to, jakie grupy i w jaki sposób odzyskują swoją podmiotowość. Czyli mówiąc językiem feministek: czyje i jakie cele zostają „zdekolonizowane” (Ślęczka 1999). W Polsce ważnymi ruchami społecznymi skierowanymi ku seniorom oraz animowanymi przez seniorów stały się kongresy obywatelskie oraz kongresy Praw Obywatelskich, a także Kongres Obywatel Senior, jak i Kongresy Rad Seniorów.

Twórca idei Kongresów Obywatelskich, dr Jan Szomburg mówi: „Najważniejszym warunkiem naszego narodowego sukcesu w następnych dekadach jest zmiana postaw, wzorców myślenia i zachowań Polaków. To wyzwanie, przed którym stoimy wszyscy jako społeczeństwo” (Informator o Kongresie Obywatelskim 2021, s. 2). Pierwszy Kongres Obywatelski odbył się na Politechnice Warszawskiej 12 listopada 2005 roku. Od tamtej pory Kongresy są organizowane jako pozapolityczne forum wymiany myśli, emocji i informacji między różnymi środowiskami i pokoleniami. Do tej pory odbyło się: 14 Kongresów Obywatelskich w Warszawie i 11 Pomorskich Kongresów Obywatelskich w Gdańsku (tamże). Ich odpowiednikiem, chociaż o 7 lat późniejszym, stał się ruch społeczny seniorów, Kongres Obywatel Senior. Pierwszy odbył się w roku 2012, w Parku Śląskim w Chorzowie. „Kongres zajmował się tematami ważnymi dla seniorów – ich aktywizacji, godnego życia – oraz solidarności międzypokoleniowej. Wszystko w kontekście osób, które ukończyły 50 lat” (Rozpoczął się Kongres... 2012).

Kongresy te stały się inspiracją dla jeszcze innego ruchu. A są nimi relatywnie nowe Kongresy Rad Seniorów w wybranych polskich miastach. Przykładowo II Kongres Rad Seniorów Województwa Podlaskiego obradował pod hasłem przewodnim „Samorząd i rady seniorów – potrzeba współpracy w województwie podlaskim” (II Kongres Rad Seniorów... 2021).

Pewnym novum w naszym kraju stały się Kongresy Praw Obywatelskich.

Były one pomysłem Rzecznika Praw Obywatelskich VII kadencji Adama Bodnara. Tworzyły one przestrzeń do spotkań ludzi o różnych doświadczeniach, poglądach, z różnych pokoleń i stron kraju. Pierwszy Kongres został zwołany w 30-lecie powołania instytucji Rzecznika Praw Obywatelskich w 2017 roku. Zamiast tradycyjnie oczekiwanych uroczystości jubileuszowych Adam Bodnar zaproponował spotkanie w formacie kongresowym, z panelami poruszającymi kilkadziesiąt najważniejszych

tematów, dotyczących spraw zwykłych ludzi (Rekomendacje trzech Kongresów... 2021).

Warto przyjrzeć się, w jakim stopniu i w jaki sposób poruszano na nich temat obywatelskości seniorów. Pierwszy Kongres Praw Obywatelskich w Polsce, który miał miejsce 8-9 grudnia 2017 w Warszawie, zainaugurował swoje obrady zagadnieniem: Starzenie się w miejscu zamieszkania – prawem osób starszych – odpowiedzialnością wspólnot lokalnych. Starzenie się w miejscu życia zdefiniowano tam jako priorytetowe prawo seniorów. Od tamtego czasu odbyły się już trzy takie kongresy: Pierwszy w 2017, drugi w 14-15 grudnia 2018. Na drugim kongresie nie podejmowano zagadnień praw obywatelskich osób starszych, częściowo miało to miejsce na trzecim kongresie w 13-14 grudnia 2019 roku. Trzeci kongres posiadał ważny akcent. Było nim fundamentalne stwierdzenie, że warunkiem *sine qua non* społeczeństwa obywatelskiego jest tworzenie go przez możliwie różne grupy społeczne. „Każdy z nas ma inne potrzeby, inne spostrzeżenia, jedynie ich zderzenie powoduje, że mamy szansę zbudować państwo, w którym będziemy mogli budować społeczeństwo obywatelskie” (III Kongres Praw... 2019) czytamy w materiałach kongresowych. W roku 2020 kolejny kongres nie odbył się, gdyż pod koniec września 2020 roku skończyła się kadencja Adama Bodnara, jako RPO.

Zakończenie

W poniższym podsumowaniu należy zauważyć, że w Polsce ruchy społeczne osób starszych, jak i dla osób starszych i przy ich współudziale, są ciągle dość nową formą działań inkluzyjnych. Jednak zmieniają one powoli, choć radykalnie nie tylko poszerzające się możliwości artykulacji ich praw i postulatów. Usieciowione miasta przyjazne seniorom bardzo pomagają w przybliżaniu tych celów.

Nasze rozważania prowadzą do wniosku, że ruchy społeczne seniorów oraz te skierowane ku seniorom, pokazują wyraźnie dylemat heurystyczny badacza: do jakiego typu ruchów je zaliczyć? Czy mamy do czynienia z ruchami starego typu podobnymi do związków zawodowych, czy też są to nowe ruchy? Treścią działań starych ruchów społecznych była egalitarność, solidarność, oraz poprawa własnej sytuacji życiowej i najbliższego otoczenia. Jak pisał A. Touraine, nowe ruchy otwierają debatę publiczną na dotychczas nieistniejące obszary regulacji prawnych, sposobów myślenia o świecie (prawa kobiet, walka z przemocą domową, kwestia ekologiczna). Działają w sferze szeroko rozumianej kultury, walczą one o przestrzeganie wartości wpisanych w koncepcję społeczeństwa demokratycznego, domagają się zmiany mechanizmów podejmowania decyzji i form sprawowania władzy.

Nie mają one tylko charakteru wyłącznie obronnego, bowiem są one społecznie zorganizowaną przestrzenią formowania krytyki społecznej, siłami formułującymi propozycje rozwiązań problemów, które stawia przed nami aktualna rzeczywistość. Zróżnicowanie wewnętrzne grup seniorów powoduje, że można zaobserwować zarówno upodmiotowienie historyczne tej grupy w postaci pierwszej, jak i w formie drugiej.

Od początku lat osiemdziesiątych XX wieku, stopniowo w wielu krajach europejskich, będących lub nie członkami Unii, aktywność społeczno-polityczna seniorów jest coraz bardziej widoczna, zarówno w starych ruchach społecznych (związki zawodowe), jak i w nowych. Jej formy są niezwykle zróżnicowane i wpisują się zarówno w procesy zachowania ciągłości cywilizacyjnej związanej ze znaczeniem wartości, które odziedziczyliśmy z przeszłości, jak i te są uaktualnioną wersją ideologii Oświecenia, przywiązania do modelu państwa opiekuńczego, ale też działalności na rzecz nowych sposobów rozwiązywania problemów społecznych, które nie są wyrazem specyficznie rozumianych interesów osób starszych. Działalność emerytów jest dzisiaj ważnym elementem dynamiki współczesnych, starzejących się społeczeństw europejskich. Wpisuje się ona w procesy zachowania i budowania relacji międzypokoleniowych, mobilizujących seniorów na wszystkich poziomach życia społecznego: rodzinnego, lokalnego, narodowego i europejskiego.

Literatura | References

- BUCCO D., JARRY M. (2007), *Actif j'y suis! Retraité j'y reste!*, „Gérontologie et société”, 30120(1), s. 65-76.
- CASTEL R. (1995), *Les métamorphoses de la question sociale: une chronique du salariat*, Fayard, Paris.
- FIELDS A. B., WEILL C. (1994), *Aperçus du problème des générations: Mentré, Ortega et Mannheim*, „L'Homme et la société”, 111(1) s. 7-22.
- GUILLEMARD A. M. (2013), *Le vieillissement actif: enjeux, obstacles, limites: une perspective internationale*, „Retraite et société”, nr 1, s. 17-38.
- III KONGRES Praw Obywatelskich zakończony (2019), <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/kpo> [data dostępu: 01.03.24].
- INFORMATOR o Kongresie Obywatelskim (2021), https://www.kongresobywatelski.pl/wp-content/uploads/2021/12/kongres_obywatelski_informator_2021_main.pdf [data dostępu: 14.03.2024].

- LAMBELET A. (2011), Âgencement militant ou entre-soi générationnel? Militer dans des organisations de défense des retraités, „Politix”, 24(4), s. 81-95.
- LAMBELET A. (2012), L'implication des mouvements de retraités dans la décision publique, „Gérontologie et société”, 35143(4), s. 51-61.
- MANNHEIM K. (1990), Le Problème des générations (1928), tłum. Gérard Mauger et Nia Perivolaropoulou. Paris: Nathan.
- NDOYE S. (2014), Le bénévolat de compétences comme forme de résistance des seniors: étude de cas de l'association ECTI-professionnels bénévoles seniors, „Emulations-Revue de sciences sociales”, nr 13, s. 83-94.
- NOSARZEWSKA E. (2020), Starzenie się społeczeństw krajów rozwiniętych, <https://ptsp.pl/starzenie-sie-spoledenstw-krajow-rozwinietych-megatrendy-2050/> [data dostępu: 20.03.2022].
- ORTEGA Y GASSET J. (2008), Bunt mas, tłum. P. Niklewicz, Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa.
- PARENT A. S. (2012), La voix des seniors dans les processus décisionnels de l'Union européenne, „Gérontologie et société”, nr 143, s. 87-93.
- REKOMENDACJE trzech Kongresów Praw Obywatelskich (2012), <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-rekomendacje-kongresow-praw-obywatelskich> [data dostępu: 02.04.2024].
- REPETTI M. (2015), Du retraité méritant au senior actif: genése et actualité d'une figure sociale en Suisse, „Retraite et société”, nr 2, s. 15-33.
- ROZPOCZĄŁ SIĘ Kongres „Obywatel Senior” (2012), <http://www.zycie.senior.pl/147,0,Rozpoczal-sie-Kongres-8222-Obywatel-Senior,15247.html> [data dostępu: 14.02.2024].
- ŚLĘCZKA K. (1999), Feminizm. Ideologie i koncepcje społeczne współczesnego feminizmu, Książnica, Katowice.
- THE GLOBAL Network for Age-friendly Cities and Communities: looking back over the last decade, looking forward to the next (2018), World Health Organization, Geneva, Switzerland, <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-FWC-ALC-18.4> [data dostępu: 12.04.2024].
- TOURAINÉ A. (1968), Le Mouvement de Mai ou le communisme utopique, Éditions du Seuil, Paris.
- TOURAINÉ A. (1984), Les mouvements sociaux: objet particulier ou problème central de l'analyse sociologique?, „Revue française de sociologie”, s. 3-19.

- TOURAINÉ A. (1995), Wprowadzenie do analizy ruchów społecznych, tłum. J. Kubicka-Daab, [w:] Władza i społeczeństwo, t. 1, red. J. Szczupaczyński. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- WACHOWIAK A., BOGALSKA-MARTIN E., HERUDZIŃSKA M. (2023), Sieciowanie miast przyjaznych starzeniu się i ich wpływ na optymalizowanie aktywności seniorów, [w:] Człowiek w przestrzeni życia społecznego, red. E. Czykwin, I. Kochan, Wyd. Naukowe CHAT, Warszawa, s. 15-32.
- WODERSKA N. (2018), Miasto przyjazne starzeniu, czyli jakie?, <https://epale.ec.europa.eu/pl/blog/miasto-przyjazne-starzeniu-czyli-jakie> [data dostępu: 12.04.2024].